

SOCIETAS – A RÉGMÚLT EMLÉKE VAGY A MAI NAPIG NYOMOT HAGYÓ „GAZDASÁGI MODELL”?

*A család mint a gazdasági társulások mintaképe a római jog és az
amerikai esetjog tükrében**

EL BEHEIRI Nadja – DANKÓ Anna
egyetemi tanár (PPKE JÁK) – jogász (PPKE JÁK)

1. Bevezető

Mindazon forrásokban, melyekben a római jog öröksége tetten érhető, megállapítható, hogy a *societas* az ősi örökösársak között fennálló *consortium* kapcsolatával áll szoros összefüggésben. Ebben a relációban a családra mint az emberek közötti együttműködésnek a mintaképére lehet tekinteni. Nem véletlen, hogy Cicero a házasságon alapuló családi közösségre mint egy *seminarium rei publicaeként* tekintett.¹ A *seminarium* kifejezés ugyanis egyrészt az erőforrást jelöli, amiből valami létrejön, másrészt a család mintaképeként szolgálhat egy adott közösségen belül létrejövő egyesüléseknek.

Ebben az összefüggésben a gazdasági jellegű társulások sem jelentenek kivételt. A *societas* ősi formájában ugyanis végső soron azon antropológiai tétel jelenik meg, miszerint az ember saját magát az általa vállalt relációk révén valósítja meg.²

* A kézirat az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében jött létre.

¹ De officiis 1,54. A szeminárium kifejezés a *semenből*, vagyis a magból ered, tehát azt az ősforrást jelöli, amiből valami létrejön. FINALY Henrik: A latin nyelv szótára. Budapest. Akadémiai Kiadó, 2002 (Franklin-Társulat). Lásd részletesen ezzel kapcsolatban ERDŐDY János: Megjegyzések a familia római jogi fogalmához. *Iustum Aequum Salutare*, VIII. 2012/2. (2012), VIII. 2012/2. (2012) 54.

² Az egyház szociális tanítása keretében azt írja XVI. Benedek a *Caritas in Veritate* c. enciklika 53. pontjában, hogy az ember – mint szellemi létező – természetéből fakad az, hogy teremtményként önmagát a személyközi kapcsolatokban valósítja meg: „Minél valóságosabban éli meg ezt, annál inkább érik be saját személyes identitása is. Az ember nem másoktól való elkülönülése révén jut el önmaga elfogadásához, hanem akkor, ha másokkal és Istennel kapcsolatba lép.” Az enciklika ér-

Mindennek alátámasztására bemutatásra kerül a *societas* személyegyesítő jellegének fontossága, kiemelve a jogintézmény azon alapelveit, mint a nyereségben és veszteségben való osztozás, a *societas leonina* tilalma, illetőleg az érdekközösség és az együttműködés kiemelt fontossága, melyek továbbélése bemutatásra kerül az európai jogi gondolkodástól idegennek tekintett amerikai esetjogban is.

Végezetül következtetések kerülnek levonásra a bizalom, a kölcsönös együttműködés, a kockázatvállalás foka, a fenntarthatóság és az emberi kapcsolatrendszer minőségi kibontakozását tekintve.

2. A római jogra való hivatkozás az amerikai jogrendszerben

A szakirodalomban találunk néhány – főleg amerikai szerzők tollából származó – tanulmányt, amelyben felteszik a kérdést, miszerint az amerikai bírósági döntésekben vajon milyen mértékben találunk a római jog megjelenésére utaló „nyomokat”? A szerzők többsége arra következtetésre jutott ilyen tekintetben, hogy a római jog a legfelső bírósági döntésekben csak csekély hatással bír. Egy 2002-ben megjelent tanulmányban a Samuel J. Astorino egy számítógépes keresés révén az 1788 és 1999 közötti időszakban 140 esetet talált, melyekben a Supreme Court római jogi érvekre alapozottan hozta meg döntését.³ Megfigyelhető mindemellett az is, hogy a római jogra való hivatkozás sok esetben közjogi, jogelméleti, valamint büntetőjogi kérdésekkel kapcsolatban történik. Kevés az olyan tanulmány, amelyben egy kérdéskört átfogó módon járnak körül.⁴

Kérdéses továbbá az is, hogy amennyiben a Supreme Court által római jogi források kerülnek elemzésre, ez milyen célból történik. Neves szerzők úgy gondolják, hogy a római jog beemelése első sorban az akadémiai színvonal emelését szolgálja. Ebből kifolyólag a római jogra való hivatkozást az amerikai jogászok részéről csak egy „*scholarly adorning*nek” lehetne tekinteni.⁵ Ezen álláspont cáfolását igyekszünk bemutatni, a római jogi *societas* alapelvei, illetve az ezekkel kapcsolatos elméleti dilemmák ugyanis egyértelműen visszaköszönnék az amerikai legfelső bírósági döntések ítéleteiben.

3. A család és a társasággal kapcsolatos alapelvek közti párhuzam

A *societas* tanulmányozása kapcsán felmerül a kérdés, miszerint mi haszna lehet a római joggal való foglalkozásnak olyan jogrendszerekben, amelyekben a civiljogi hagyomány kívülre esik. Ennek kapcsán Theo Mayer-Maly által megfogalmazott

telmezésére szociáletikai szempontból vö. SCHLAG Martin: Katholische Soziallehre in Kontinuität? Wirtschaftsethische Anmerkungen zu „Caritas in Veritate”. *Die Neue Ordnung*, Vol. 2. (2010) 84–96.

³ Samuel J. ASTORINO: Roman Law in American Law: Twentieth Century Cases of the Supreme Court. *Duquesne Law Review*, Vol. 40., Iss. 4. (2002) 633.

⁴ Russ Ver STEEG: The Roman Law Roots of Copyright. *Maryland Law Review*, Vol. 59., Iss. 2. (2000) 522–552.

⁵ ASTORINO i. m. 631.

„Wiederkehr der Rechtsfiguren” nevezetű tételt érdemes kiemelni.⁶ Az osztrák római jogász álláspontja szerint a rendelkezésre álló jogi megoldások száma véges, melyből adódóan új problémák megítélése során a jogalkotó, illetve a jogalkalmazó rendszerint visszatér a jogtörténetből merített megoldásokhoz. Mindez különösen igaz a család megítélése kapcsán. A család természetes közösség, s egyben azon legalapvetőbb antropológiai valóságokhoz tartozik, amelyek a történelem során lényegüket tekintve nem változnak meg. Így a társaságnak a család fényében való értelmezése olyan szempontok megállapításához vezet, amelyek az emberi együttélést alapjaiban meghatározzák. A következőkben olyan válogatott forráshelyek kerülnek bemutatásra, melyekben a család és a *societas* kapcsolatára való utalás a klasszikus kor jogászáinál is előfordul. A tanulmány céljának megfelelően és a terjedelembeli korlátozásból adódóan azonban eltekintünk a részletekbe menő elemzéstől, és ugyanezt a szempontot vesszük alapul a *societas* alapelveinek amerikai jogesetekben való bemutatásánál is. Tekintettel arra, hogy az amerikai bírósági ítéletekben elsősorban nem szövegkritikai kérdéseket tartottak szem előtt, hanem bizonyos értelemben asszociációs módszer alapján utalnak a római jogi forrásokra, eme asszociációk forrásokban való megjelenését szeretnénk bemutatni.

A Krisztus utáni második században Gaius Intitúcióiban kétfajta társaságot különböztet meg. Egy pusztá megegyezéssel létrejövő – a *ius gentium* körébe tartozó és a *naturalis ratió*n alapuló – társaságot és a társaság másik formáját, amely a *ius civile*ből fakadt és csak a római polgárok körében érvényesült. Ez utóbbi társasági formára Gaius a következőképpen utalt: „*quaedam erat legitima simul et naturalis*”.⁷ A társaság kategorizálása kapcsán kiemelendő továbbá Franz Wieacker, aki a modern *societas* kialakulását a családi házközösség továbbélését megtestesítő *consortium*ra vezette vissza 1936-ban. Ezt az álláspontot erősítette meg egy Kairóban megtalált – addig ismeretlen – Gaius-fragmentum. Természetesen mindezzel ellentétes álláspontok is ismeretesek. Az újabb irodalomban Franz-Stefan Meissel a *societas* és a *consortium* összefüggését árnyalja azon keresztül, hogy a *societas* fajtáit élesebben megkülönbözteti egymástól.⁸ A *consortium* hatása a preklasszikus társasági formákra azonban továbbra is vitathatatlan.

A családi viszonyokra való római jogi hivatkozások kapcsán elsőként a házasságból szeretnénk kiindulni. Modestinus a házasságról szóló híres definíciójában a következő fordulatot használja: „*nuptiae sunt coniunctio maris et feminae et consortium omnis vitae*”.⁹ A megfogalmazás vagyoni jogi vonzata az ókori jogászok közötti diszkusszióban jelenik meg azon kérdés vonatkozásában, miszerint a házasságon belül vajon lehet-e lopást elkövetni.

⁶ Theo MAYER-MALY: Die Wiederkehr von Rechtsfiguren. *JuristenZeitung*, Vol. 1. (1971) 1–3.

⁷ GAIUS: Institutiones 3,154 és 3,154 a.

⁸ Franz WIEACKER: *Societas: Hausgemeinschaft und Erwerbsgesellschaft*. Weimar, Böhlau, 1936. 7 és 126 skk.; Franz Stefan MEISSEL: *Societas: Struktur und Typenvielfalt des römischen Gesellschaftsvertrages*. Frankfurt am Main, Peter Lang, 2004. 53 skk. Vö. további a szakirodalom áttekintésével István SÁNDOR: Antecedents of the Company in Ancient Laws. *Legal Roots*, 2016/5. 70 skk.

⁹ D. 23.2.1 pr. [Mod. 1 reg.].

Hasonló kérdések merülnek fel a *societas* fejlődési stádiumait illetően is. Ezzel kapcsolatban Lobrano az *actio rerum amotarum* indításának a lehetőségét azzal hozza összefüggésbe, hogy a házasságra vonatkozóan a „*regime consortile*” a pusztán vagyoni jogi aspektusokkal szemben vajon háttérbe szorult-e.¹⁰ Jelen összefüggésben kiemelendő, hogy a szerző a *societas* fejlődési szakaszai vonatkozásában és házasság között kölcsönhatást vél felfedezni.

A család és a *societas* kapcsolata a negatív jogkövetkezmények terén is megmutatkozik. Egy ulpianusi fragmentum szerint a társaság tagjainak marasztalása a *societas unius rei* esetében is korlátozva volt arra, amire a marasztalt képes volt (*in id quod facere potest*). Ulpianus helyesli eme Sabinusnak tulajdonított véleményt azzal érvelve, hogy a társaság valamiképpen a testvériség jegyét hordozza magán (*cum societas ius quodammodo fraternitatis in se habeat*)¹¹, mely megmutatkozik a marasztalás kíméletességének tekintetében is.

Ami a *societas leonina* vizsgálatát illeti, mérvadó egy szintén Ulpianustól származó fragmentum, amelyben egy Cassiustól származó vélemény kerül feldolgozásra. Miközben a cassiusi álláspont csak egy két személyből álló társaságot tart szem előtt, Ulpianus kommentárjában általánosítja azt a szabályt, melynek értelmében a *societas leoninát* egy *iniquissimum genus societatis*-nek tekinti. A fragmentummal kapcsolatban azonban kérdéses, hogy az ilyen társaság érvénytelensége főképpen abban rejlik-e, hogy az egyik tagnak nincs lehetősége a nyereségben való részesedésre, vagy abban, hogy a jogászok a *bona fides* értelmében a társaság tagjaival kapcsolatban egyenlő bánásmódot követelnek meg. A modern szakirodalom inkább ez utóbbit (egyenlő bánásmódot) támogatja.¹²

A nyereség és veszteség elosztása tekintetében kiemelendő továbbá az a jogászai kontroverzia is, miszerint elfogadható-e egy olyan társasági forma, amelyben az egyik tag nagyobb részben hűz hasznot és kisebb részben viseli a kárt. Mucius Scaevola álláspontja szerint egy ilyen megállapodás a társaság természetébe ütközik. Ezzel szemben Servius Sulpicius megengedettnek tartja egy ilyen társaság létrehozását abban az esetben, ha a nyereségben és veszteségben való egyenlőtlen osztozás az eset sajátos körülményei alapján indokoltnak volt tekinthető. Erre példa, ha az egyik tag

¹⁰ Az *actio rerum amotarum*mal kapcsolatban egy Paulusnak tulajdonított fragmentumban a jogász Nervát és Cassiust idézve használja a *societas vitae* fordulatot. Giovanni LOBRANO: „*Uxor quodammodo domina*” *Riflessioni su Paul. D. 25.2.1.* [Publicazioni 6] Università di Sassari, Seminario di Diritto Romano, Sassari, 1989. 45. Az *actio rerum amotarum* tekintetében még mindig alapvető szekundér irodalomként számít: Andreas WACKE: *Actio rerum amotarum*. Köln–Graz, Böhlau, 1963.

¹¹ D. 17. 2. 63 pr. [Ulp. 31 ad ed.].

¹² Kai-Michael HINGST: *Die societas leonina in der europäischen Privatrechtsgeschichte: der Weg vom Typenzwang zur Vertragsfreiheit am Beispiel der Geschichte der Löwengesellschaft vom römischen Recht bis in die Gegenwart*. Berlin, Duncker & Humblot, 2003. 72–73. Hingst a nyereségben való részesedést nem tartja mérvadó kritériumnak a szerződés érvényességéhez. Ezt az álláspontot Meissel tartja túlzásnak. Az osztrák római jogász szerint a nyereség és veszteség egyelő felosztása következik a szerződést jellemző *bona fides*-ből. Franz MEISSEL – Stefan KAI – Michael HINGST: *Die societas leonina in der europäischen Privatrechtsgeschichte. Der Weg vom Typenzwang zur Vertragsfreiheit am Beispiel der Geschichte der Löwengesellschaft vom römischen Recht bis in die Gegenwart. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*, Vol. 1 (2006) 425.

munkája a társaság szempontjából különös értékkel bírt. E tekintetben megjegyezendő, hogy Servius álláspontja a klasszikus korban már általánosan elfogadott véleménynek számított.¹³

4. Amerikai esetjog

4.1. A nyereségben és veszteségben való érdekközösség teljes hiánya, avagy uzorás szerződés?

A *societas* alapelveinek amerikai esetjogban való továbbéléseként a Cooper v. Tappan ügyben született Wisconsin állambeli, legfelső bírósági döntésbe szeretnénk elsőként betekintést nyújtani.¹⁴

Az ügy tényállása szerint Cooper és Staines felperesek \$2000 értékben vásároltak árucikkeket az alperes Tappantól, mindkét fél által vitatott időpontban, az 1850-es évek valamelyikében, a wisconsin állambeli Dane County területén. Annyi bizonyos, hogy az áru átadása-átvétele megtörtént, s a felek abban állapodtak meg, miszerint – az adásvételi szerződés ellenértékéeként – Tappan \$2000 összegnek megfelelő részesedést szerez a felperesek tulajdonában álló Staines & Cooper nevezetű vállalkozásban. A részesedés biztosítékként Cooper és Staines felperesek félévente visszatérően fizetendő meghatározott pénzösszeg (\$250) fizetésére is kötelezettséget vállaltak. Mindemellett az is ki lett kötve, hogy a vállalkozás fizetéseképtelenségének bármely nemű, akár legcsekélyebb veszélye esetén is, Tappan jogában álljon a \$2000 összeget azonnali hatállyal visszakapni.

A bíróság által felvetett kérdés a következő volt: Tappan ilyen jellegű jogviszonya a Staines & Cooper vállalkozással, illetőleg a vállalkozás üzleti életében való ilyen jellegű „közreműködése” minősíthető-e társaságban való részvételként? A wisconsin Legfelső Bíróság álláspontja szerint egyértelműen nem.

A bíróság érvelésében kifejtette, hogy a társaság (*partnership*) egyik leglényegibb ismertetőjegye a nyereségben és veszteségben való érdekközösség („*community of profit and loss*”), mely jelen esetben teljes mértékben hiányzott Tappan részéről. Az ügyben Tappan félévente visszatérően megilletett volna 250\$ arra való tekintet nélkül, hogy a vállalkozás termelt-e profitot vagy sem. Mindemellett a vállalat fizetéseképtelenségének legcsekélyebb veszélye esetén is megillette Tappant az a jogosultság, hogy a részesedését megtestesítő 2000 \$-t azonnali hatállyal visszavegye. A felek ezen relációi nem egy közös üzleti cél megvalósítása érdekében kötött megállapodásra és ahhoz szükségszerűen igazodó közös kockázatviselésre utalnak, hanem egyértelműen uzorás szerződésre engednek következtetni.

Mint ahogy a fentebb kifejtettekből egyértelműen megállapítható, Tappan és a Staines & Cooper vállalat közötti jogviszony úgy lett kialakítva, hogy Tappan minden esetben kizárólag a vállalkozás nyereségében osztozzon annak esetleges veszteségessége esetén is, illetőleg annak veszteségessége árán is. Abban az esetben ugyanis,

¹³ Gaius: Institutiones 3,149. D. 17.2.6 pr. [Pomp. 9 ad Sab.]; D. 17.2.80 pr. [Proc. 5 epist.].

¹⁴ Cooper v. Tappan, Supreme Court of Wisconsin, 9 Wis 361 Reporter No., June 1, 1859.

ha a vállalat egyáltalán nem termelt volna profitot, vagy épphogy csak annyit termelt volna, hogy saját maga fennmaradását, illetőleg a Tappannak félévente járó pénzüsszeget finanszírozni tudja, a vállalkozás egyértelműen csak a veszteségben osztozott volna, hiszen nyereségességétől függetlenül lett volna kötelezve arra, hogy az alperesnek megfizesse a meghatározott pénzüsszeget. Mindez pedig gyökeresen szemben áll a társaságok azon lényegi vonásával, mely a nyereségben és veszteségben való közösség fennállását tekinti elsődlegesnek és nem az egyik vagy másik fél kizárólagos érdekelttségét. Egy kizárólagos érdekelttség jegyeit magában tükröző jogviszony, mely jelen esetben egyértelműen megállapítható Tappan részéről, minden tekintetben mellőzi a közös kockázatviselés ismérveit, s így eredendően akadályozza meg azt, hogy a felek erőforrásait egyesítve közös üzleti célt érjenek el, ahol a nyereségben és veszteségben való érdekközösség alapvető követelmény.¹⁵

Mindebből adódóan a wisconsini Legfelső Bíróság a *societas leonina* tilalmára alapozva, illetőleg a társaság összes ismérveinek hiányára tekintettel a Joseph Cooper és Henry B. Staines felperesek által Edward A. Tappan alperessel szemben, a Wisconsin állambeli Dane Circuit Court ítélete ellen benyújtott fellebbezést helybenhagyta, s társaság fennállása helyett uzorás szerződés meglétét állapította meg.¹⁶

Hasonló megfontolásból nem tekintette társaságnak a felek közti megállapodást az Egyesült Államok Adóügyi Bírósága a James v. Commissioner ügyben hozott 1951. április 30-i ítéletében.¹⁷

4.2. Az egyéni érdekelttség kizárólagossága és mindennek adózási következményei

1938-ban a texasi lakos Edward C. James sötétítő gyártására specializálódott vállalkozást indított, mely 1944. január 18-án, a Consolidated Venetian Blind Co., Inc. nevezetű vállalat megalapításával nyerte el végleges jogi formáját. Az eset végkimenetele szempontjából kiemelendő, hogy James a vállalat megalapítását megelőzően ismerkedt meg, és vette fel munkavállalóként két kollégáját, L. L. Gerdest és ifjabb Harry P. Waymant. Gerdes és Wayman mindketten a kezdetektől kizárólag csak Jamesnek dolgoztak, elhivatottságukról tanúskodik, hogy minden egyes jobban fizetendő potenciális munkalehetőséget visszautasítottak, melyet részükre Jamesszel történő foglalkoztatásuk idején felajánlottak. James vállalkozása a kezdetektől fogva épített szakértelmükre.

¹⁵ Scott v. Trent, Supreme Court of Virginia, 1 Va. 77 Reporter No., January 1, 1792.

¹⁶ Cooper v. Tappan, Supreme Court of Wisconsin, 9 Wis 361 Reporter No., June 1, 1859. 368. “This is the agreement of the money lender and usurer, not of the partner. It lacks every element of a partnership, and is only like what the Roman jurists styled *societas leonina*, in allusion to the fabled hunting partnership between the lion and other beasts. [...] We think, therefore, in view of the entire statements of the answer, the idea that there was to be any real partnership between the plaintiffs and the defendant, is utterly incredible, and if any such conversation ever passed between them, it could only have been for the purpose of furnishing a pretext upon which to found an attempt to evade the statute against usury, like that disclosed in this answer.”

¹⁷ James v. Commissioner, United States Tax Court, 16 T.C. 930 Reporter No., April 30, 1951.

Gerdes 1939 óta vezette a könyvelést, az adminisztrációt és az egyéb jelentések dokumentációját, Wayman pedig a vállalat marketing arculatáért volt felelős 1940 óta: nagy múltra visszatekintő szakmai tapasztalatával jelentős mennyiségű ügyfelet szerzett, az összes adásvételt ő bonyolította le, s őrá volt bízva a vállalat reklámtevékenységének az irányítása. Mivel mind Gerdes, mind Wayman úgy ítélték, hogy több éven át járultak hozzá James vállalkozásának a minél nyereségesebb tételéhez, részesedést kívántak szerezni a vállalkozásból. 1945-ben azzal a javaslattal fordultak Jameshez, hogy (a sötétítő eladása kapcsán) társasági formában működtesse tovább a Consolidated Venetian Blind Co., Inc. vállalkozást abból a megfontolásból, hogy társtulajdonosként tudjanak ők is immáron részesedni a profitból, és ne munkavállalóként kelljen többé részt venniük a vállalkozás életében.

Mivel James maga is úgy vélte, hogy Gerdes és Wayman a vállalkozás sikerességéhez kiemelt mértékben járult a kezdetektől hozzá, és emiatt nem engedheti meg, hogy elveszítse két legértékesebb emberét, társaság megalapításáról döntött, melyet a felek határozott időre, öt évre hoztak létre, 1945. augusztus 1-től 1950. július 31-ig. A társasági szerződés alapján James Gerdesnek és Waymannak 1/3-os részesedést biztosított a Consolidated Venetian Blind Co., Inc. nevezetű vállalatának profitjából \$100,000 ellenérték fejében. A szerződés alapján a felek részesedése a társaság nyereségében egyenlőnek lett kimondva; Gerdes és Wayman nyereségét viszont be kellett számítani a Jameszel szemben fennálló tartozásuk erejéig.

A társasági szerződés értelmében Jamest illette meg a társaság feletti egyedüli és kizárólagos rendelkezési és döntési jog, mely magában foglalta az ügyvezetést és a társaság vagyonával való gazdálkodást egyaránt. Jamest a társaság minden ügyében teljes, korlátlan, feltétel nélküli, visszavonhatatlan és kizárólagos 'hatalom' illette meg („*full, unlimited, unconditional, irrevocable, and exclusive power and authority*”). A társaság többi tagja, azaz Gerdes és Wayman nem rendelkezett semminemű jogosultsággal arra nézve, hogy a társasággal kapcsolatban döntést hozzon, nevében kötelezettséget vállaljon, vagy jogosultságot szerezzen. Ami pedig a bérezést illette, James fizetése egy határozott összegben lett meghatározva (havi \$300), a társaság két másik tagjái pedig a vállalkozás mindenkorai nyereségességéhez lett igazítva. A társaság végül 1947. július 31-én a felek által megszüntetésre került.

Az ügyben eljáró Egyesült Államok Adóügyi Bírósága úgy ítélte meg, miszerint a felek között 1945. augusztus 1-től 1947. július 31-ig fennálló jogviszony nem minősíthető társaságnak.

A bíróság érvelésében kifejtette, hogy a társaság két vagy több személy olyan szövetkezését jelenti, melyben a felek pénzüik, természetbeni hozzájárulásuk, munkavégzésük, illetőleg szakértelmük egyesítésével járulnak hozzá egy kitűzött üzleti cél eléréséhez, és amelyben a felek a nyereségben vagy veszteségben, avagy ezek mind-egyikében egyaránt osztoznak.¹⁸ A definíció megszilárdulását igazolja, hogy az az Egyesült Államok Legfelső Bíróságának több döntésében is egyaránt visszaköszön, így

¹⁸ Uo. 939. „A partnership is generally defined as a joining together the money, goods, labor, or skill of two or more persons for the purpose of carrying on a business and sharing in the profits or losses or both.”

többek között a Commissioner v. Tower,¹⁹ illetőleg a Ward v. Thompson²⁰ esetekben született ítéletekben.

Ezen ítéletekben kimondott alapelvekkel kapcsolatban pedig jelen esetben is megállapítható, hogy egy jogviszony társasággá minősítésénél a lényegi kérdés nem az, hogy a tag szolgáltatása vagy általa termelt tőke valamilyen objektív mérce szerinti kimagasló értéket képvisel-e vagy sem, hanem az, hogy az eset összes körülményeire tekintettel – a megállapodás jellegére, a felek közötti viszonyra, hozzájárulásuk mértékére, és minden egyéb releváns körülményre nézve – a felek egy mindannyiuk érdekében álló üzleti célt akarnak együttesen megvalósítani, és ennek megvalósítása révén jóhiszeműek. Mindebből adódóan, ha az adott megállapodás csak az egyik fél kizárólagos érdekét szolgálja, az a közös üzleti cél megvalósításába vetett jóhiszeműségnek még a feltételezését is egyértelműen kizárja, s így annak társaságként minősítése értékelhetetlen, legfeljebb csak megbízásnak lesz tekinthető.

Ilyen kizárólagos érdekelttség fedezhető fel a római jogászok által nevesített *societas leonina* esetén, mely az elhíresült tanmeséhez hasonlóan azt az esetet példázza, mikor az oroszlán a többi vadállattal társaságot alapít vadászati céllal azért, hogy majd az összes elejtett zsákmányt ő maga egyedül fogyassza el.²¹ E tanmesét a jelen esetre vetítve nyilvánvalóan megállapítható, hogy az állítólagos társaság James kizárólagos érdekelttségét figyelembe véve jött létre, melyet alátámaszt Jamest egy személyben megillető, és a két másik társat kizáró döntési és irányítási jogok összessége, valamint az a tény, miszerint Gerdes és Wayman 1/3-os részesedése a gyakorlatban nem jelentett mást, mint a Jamessel szemben fennálló adósságuk törlesztését, mely egy vállalkozás nyereségében és veszteségében való közös kockázatviselésként nyilvánvalóan nem értékelhető.

Tekintettel arra, hogy mindezen körülmények jelentősen távol állnak egy közösen kifizűzött üzleti cél érdekében történő megállapodástól, mely azonban a társaság megállapításának alapvető feltétele, az Egyesült Államok Adóügyi Bírósága Edward C. James felperesnek az Egyesült Államok Államkincstárához tartozó Adóügyi Hatósággal (képviselőjével) szemben benyújtott keresetét elutasítja, és az 1945. augusztus 1-től 1947. július 31-ig fennálló társaság nemlétezéséről határoz. Az ebben az időszakban a Consolidated Venetian Blind Co. Inc. nyereségének adózását illetően pedig egyedül Edward C. James házastársi közös vagyont terheli, L. L. Gerdest és ifjabb Harry P. Waymant a nyereség adózása tekintetében teljes mértékben felmenti.

¹⁹ Commissioner v. Tower, Supreme Court of the United States, 327 U.S. 280 Reporter No., February 25, 1946.

²⁰ Ward v. Thompson, Supreme Court of the United States, 63 U.S. 330 Reporter No., December 27, 1859.

²¹ James v. Commissioner, United States Tax Court, 16 T.C. 930 Reporter No., April 30, 1951. 940. „If the contract be for the sole and exclusive benefit of one party, it is not properly a case of partnership, but must fall under some other denomination, such as a mandate. Hence, if, in a pretended contract of partnership, it should be agreed that one of the parties should take all the profit, without the others having any share thereof, it would be a mere nullity, and constitute no partnership. The Roman jurists branded such a contract with the odious epithet of *societas leonina*, in allusion to the fable of the lion, who, having entered into a partnership with the other wild beasts for hunting, appropriated the whole prey to himself.”

4.3. Antik kori emlék vagy továbbélő örökség?

Mint ahogy az az előbbi két jogesetből is egyértelműen kitűnik, a *societas* római jogban megismert ismérve az amerikai esetjogban is tovább él azon lényegi alapelvként, miszerint az nem irányulhat valamelyik fél kizárólagos érdekének burkolt megvalósítására, hanem közös kockázatviselésként kell megjelennie. Mindez nem is lehet másként, hiszen bármilyen cél véghezvitelére is irányuljon a társaság – legyen az tőkeegyesítő társulás valamely vagyoni cél érdekében, konkrét üzleti cél megvalósítása érdekében létrehozott, vagy valamely kereskedelmi tranzakció lebonyolítására hivatott –, alapvető jellemzője az amerikai esetjogban is változatlan: a kitűzött cél megvalósításában való érdekközösség („*community of interest in the subject matter*”), ami a nyereségben és veszteségben való osztozásban is szükségszerűen vissza kell köszönjön.²² Ebből vezethető le ugyanis a tagok azon joga, hogy a társaság nevében jogokat és kötelezettségeket szerezzenek, és egyénileg is úgy járjanak el, hogy az a társaság egésze érdekét szolgálja.²³

Épp emiatt önmagában az nem elég egy társaság létrehozásához, hogy két vagy több személyben valami közös legyen, mint például mindketten ugyanazt a dolgot vegyék meg, hiszen ez önmagában nem teszi őket közös érdekeltségű felekké. A társaság tagjainak kölcsönösen egymást kell választaniuk, egymást elfogadniuk ahhoz, hogy érdekközösségük oly szoros kapcsolódási ponttá nője ki magát, mely testvéri kötelékhez hasonlítható.²⁴ E kölcsönös függést és egymásra utaltságot megtestesítő testvéri kötelék fontossága pedig utal a társaság azon lényegi vonására, miszerint annak római jogi megnyilvánulása a testvérörökösök között fennállt vagyonközösség (*consortium*) továbbfejlődésére vezethető eredendően vissza.

A társasági jogviszonyokat is alapvetően jellemző kölcsönös függés és egymásra utaltság bár végig jelen van egy társadalom életében, nem egyforma hatásfokkal nyilvánul meg. Talán akkor éreztetni leginkább szembetűnően hatását, mikor egy adott közösség összetartó erejét megtestesítő tagja már nincs többé, s a tagok először szembe-

²² Berthold v. Goldsmith, Supreme Court of the United States, 65 U.S. 536 Reporter No., March 14, 1861, page 541. „While every partnership is founded on a community of interest, it is incorrect to suppose that every community of interest necessarily constitutes the relation of partnership within the meaning of the commercial law. Whenever it appears that there is a community of interest in the capital stock, and also a community of interest in the profit and loss, then the case is one of actual partnership between the parties themselves, and of course it is so as to third persons.”

²³ Dwinel v. Stone, Supreme Judicial Court of Maine, 30 Me. 384 Reporter No., January 1, 1849, page 386. „One essential element of a partnership is a community of interest in the subject matter of it. [...] From this arises the right of each partner to make contracts, incur liabilities, manage the whole business, and dispose of the whole property of the partnership, for its purposes, in the same manner and with the same power, as all the partners could when acting together.”

²⁴ United Insurance Company v. Scott, Supreme Court of Judicature of New York, 1 Johns. 106 Reporter No., February 1, 1806, page 114. „It is not enough to form a partnership that two or more persons hold anything in common, such as legatees, donees, or purchasers of the same thing, for this, not implying the reciprocal choice of the parties, cannot link them together in partnership. All the parties ought, reciprocally, to choose and approve of one another, in order to form among themselves that sort of tie which is a kind of brotherhood – *societas jus quodammodo fraternitatis in se habet*.”

sülnek azzal, hogy kizárólag egymásra számíthatnak majd. Mindez pedig mindannyiuk felé követelményt támaszt olyan tekintetben, hogy az adott közösség hosszú távú érdekének középpontba helyezése révén megőrizzék, ami egységben megmaradt, s a továbbiakban fenntartható értéket vigyenek mindabba, ami a jövőbeli célok kitűzése révén mindannyiuk érdekében kibontakozni látszik.

Az ókori Rómában e hosszú távú közösségi érdek a házközösség vagyonegységének fenntartásában mutatkozott meg. A házközösség ugyanis a család egységét megtestesítő családfő (*pater familias*) halálával nem szűnhetett meg, nem bomolhatott szét: e tény nem képezte annak az alapházisnak, fundamentális építőkönek a végleges megsemmisülését, melyből a társadalmi fejlődés és a gazdasági produktivitás eredendően származtatható volt. A család egységét képviselő családfő személyének jogilag tovább kellett élnie,²⁵ mely tovább élést az egyetemes jogutódlással (*universalis successio*)²⁶ biztosították.

Az egyetemes jogutódlás értelmében a családfő halála után a házközösség önjogúvá vált tagjai (*sui heredes*) – akik általában a családfő fiai voltak – nem osztották fel egymás között a közös vagyont, hanem vagyonszövetségben maradtak egymással, s így tulajdonostársaknak minősültek.²⁷ E fennmaradt vagyonszövetséget nevezték *consortium*nak, mely a társaság (*societas*) elődjeként²⁸ a közös sorsban osztozást és egyetemes felelősségvállalást jelentette meg. Előtérbe helyezte a család – mint fundamentális alapházis – vagyonszövetségéből való tovább élését, hiszen az egyetemes jogutódlásnak köszönhetően a családi vagyon (mint tőke) nem bomlott szét elkülönült részekre, hanem egységben maradt, melynek a tagok nem egyenként, hanem összességükben²⁹ „mint a közösség tagjai”³⁰ lettek az alanyai.

E tulajdonostársi minőség pedig azért kiemelendő, mert mindez – amellet, hogy vagyonszövetségéből a házközösség fennmaradását tükrözte vissza – egyértelműen jelezte a családtagok gazdasági életben betöltött hangsúlyozott szerepét. Azzal ugyanis, hogy a család önjogúvá vált tagjai (mint tulajdonostársak) a családfő halálával vagyonszövetségben maradtak egymással, tulajdonképpen rá voltak „kényszerülve” arra, hogy egymásra tekintettel, egymással együttműködve hozzák meg döntéseiket vál-

²⁵ C. J. SMITH: *The Roman Clan. The Gens from Ancient Ideology to Modern Anthropology*. Cambridge, Cambridge University Press, 2006. 106. „[T]hough the physical person of the deceased had perished, his legal personality survived and descended unimpaired on his Heir or Co-heirs, in whom his identity (so far as the law was concerned) was continued.”

²⁶ George LONG: *Successio*. In: William SMITH: *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*. London, John Murray, 1875. 1075–1076.

²⁷ Max RADIN: *Fundamental Concepts of the Roman Law*. *California Law Review*, Vol. 13., No. 3., 1925. 481–495.

²⁸ Nikola GALABOFF: *Auswirkung des Innenverhältnisses der socii auf das Außenverhältnis der societas?* *Forum Historiae Iuris*, 22 Oct 2012.; Salvo RANDAZZO: *The Nature of Partnership in Roman Law*. *Australian Journal of Legal History*, Vol. 9., No. 1., 2005. 119–129.; SCHADL György: *A társaságok és a társasági jog előzményei a római jogban*. *Acta Univ. Sapientiae*, Vol. 2., No. 2., 2013. 243–269.

²⁹ LENKOVICS Barnabás – KESERŰ Barna Arnold– KÖHIDI Ákos: *Polgári jogi alapok*. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2017., III. Rész, Dologi jog, 9. fejezet „A tulajdon fajtái: a magántulajdon és köztulajdon”.

³⁰ Rafael DOMINGO: *The Law of Property in Ancient Roman Law*. *SSRN*, 12 June 2017.

lalkozásaik során, és ne kizárólagos individuális megfontolásból. A vagyonszövetség ugyanis egyet jelentett a közös sorsban (*sortes*)³¹ osztozással, mely megkívánta a közös sorsban osztozó testvérek (*consortes*) azt a fajta együttműködését és egymás iránt vállalt kölcsönös felelősségét, mely egymásra utaltságukból szükségszerűen következett. Mindez pedig előtérbe helyezi az állandó együttműködés, kooperáció és bizalom kiépítésének kiemelt fontosságát, mely minden emberi együttélési forma, így a család, s az arra épülő gazdasági struktúra fennmaradásának és fejlődésének elengedhetetlen és helyettesíthetetlen építőköve – nemcsak a római jogi *societas*-ban, hanem az amerikai esetjogban meghonosodott társaságban egyaránt.

Ebből adódóan nem meglepő, hogy az amerikai jog a társasági szerződést a házassághoz hasonlítja, hiszen csakúgy, mint a házaspár, a társaság tagjai is rá vannak utalva arra, hogy a lehető leghatékonyabban és leghosszabb távon működjenek együtt, tekintettel arra, hogy a kölcsönös együttműködés érdekösszességük fennmaradásának záloga. Épp ezért, ahogy a házasságra, a társaságra is lehet szerződésként tekinteni, ám mindkettő sokkal több ennél: sokkal inkább kapcsolat, státusz, minthogy a hagyományos értelemben vett szerződés. Míg más szerződéseknel a felek érdekei alapvetően ellentétesek, a társaságnál nem érdekek ütközése, hanem érdekegyezség a jellegadó ismérv.³² Míg egy adásvételi szerződés esetén az eladó minél magasabb áron szeretné adni az árut vagy szolgáltatást, és a vevő minél alacsonyabb áron szeretne minél jobb minőséghez jutni, addig a társaságnál nincsenek ellenérdekű felek: érdekösszesség a jellegadó ismérv, mely a társaság nyereségében és veszteségében való kölcsönös felelősségben is egyaránt megmutatkozik.³³ Ez különbözteti meg ugyanis a társaságot idegenek pusztá ügyletkötéseitől, ahol a közös kockázatvállalás még csak nyomokban sem található.³⁴

³¹ A *consortium* kifejezés „*sero*” – összefűz, soroz, kapcsol, köt szóból és „*sors*”- sors, végzet szavakból ered.

³² Haggett v. Hurley, Supreme Judicial Court of Maine, Knox, 91 Me. 542 Reporter No., May 28, 1898. 548. „Partnership is often called a contract, as marriage is often spoken of as a contract, but it is rather a relation, a status, somewhat as marriage is a relation or status. [...] In a partnership there are no opposite parties with separate and different interests in the subject matter of the partnership. There is a community of right and interest. [...] Much like marriage partners, business partners are left to adjust themselves to one another as best they can until they call upon the courts to dissolve the relation.”

³³ Commissioner of Internal Revenue v. Culbertson, Supreme Court of the United States, 337 U.S. 733 Reporter No., February 7, 1949. 740. „A partnership is created when persons join together their money, goods, labor, or skill for the purpose of carrying on a trade, profession, or business and when there is community of interest in the profits and losses.”

³⁴ Plunkett v. Dillon, Court of Errors and Appeals of Delaware, 9 Del. 338 Reporter No., January 1, 1872. 396. „When the question of its [the partnership’s] existence arises, as in this case, between the alleged partners themselves, there must be a common interest in the stock of it, and an agreement between them, either express or implied, reciprocally to participate in the losses as well as the profits of the business. And [...] it is this communion of profit and loss which constitutes a complete partnership, as well between the parties themselves, as in respect to strangers who deal with them as partners. But whilst the shares of the partners, in the profits and losses must be joint, it is not necessary that they should be equal.”

5. Záró gondolatok

Az ember társas lény.³⁵ Nem csupán olyan értelemben, hogy egyéni kiteljesedéséhez közösségre van szüksége, hanem különösképpen azért, mert közösség révén éri el céljait. A közösségi keret biztosítja azt a kiindulópontot, amelyből útnak indul, lépéseket tesz, és ahová visszatérhet annak érdekében, hogy biztonságot és menedéket nyújtson számára. E fejlődési folyamat azonban hálózatrendszeret és tudatos értékválasztást igényel. Emberek olyan kiépülő kapcsolatrendszerét, mely a felek tartós bizalmán és együttműködésén keresztül a kölcsönös megosztásban és e megosztás értékadó erejében vet gyökeret. Abban a hozzáadott értékben, melyet egy adott cél érdekében fejtenek ki, s mely célkitűzés fenntarthatóságáért mindegyik fél egyaránt felelős, s eredményességéért egyaránt tennie kell.

A római jogi társaság (*societas*) – a *consortium* továbbéléseként – valamely vagyoni cél (pl. kereskedelmi tevékenység) elérése érdekében létrejött konszenzuálszerződésként nyert szabályozást: személyek olyan közös célkitűzésében öltött keretet, mely a felek tartós egyetértésén és kölcsönös együttműködésén keresztül, s e kettő előfeltételén: a bizalmon nyugodott. A bizalom kiépítése és hosszú távú fenntartása képezte ugyanis az alapját annak, hogy közös célt³⁶ közös eszközökkel,³⁷ az egyéni erőforrások és eszközök legoptimálisabb egyesítésével érhessék el, így maga a társaság is kizárólag addig állt fenn, amíg e bizalmat megtestesítő konszenzus a felek között megvolt.³⁸

Az egyéni erőforrások legoptimálisabb egyesítésének azonban feltételei voltak: a tagok olyan összehangolt kapcsolatrendszerét igényelte, mely a tartós bizalom és folyamatos együttműködés fenntarthatóságát nemcsak megköveteli, hanem lehetővé is teszi – mely a hatékonyságot és a fenntarthatóságot nem a tagok minél nagyobb számából, hanem az emberi kapcsolatrendszer és együttműködés minőségi kibontakozásából eredtetni. E célkitűzések megvalósítása pedig nem emberek minél nagyobb mennyiségi felhalmozását jelentette, hanem kevés tag bevonásában öltött keretet: annyiban, amennyivel a kölcsönös emberi kommunikáció még minőségileg kiépíthető, és hosszú távon fenntartható. A *societas* formájában létrejött társulások épp ezért az üzleti tevékenységek sokszínűsége ellenére – mely a különféle tengeri szállítások lebonyolításától, a pénzügyi szolgáltatások nyújtásán keresztül, egészen a közös olaj/búza/borkereskedelemig terjedt – csupán kevés³⁹ taggal rendelkezett,⁴⁰ hiszen ez tette lehetővé az emberi kapcsolatrendszer olyan minőségi megalapozását, mely a hatékony, változó körülmé-

³⁵ *Gaudium et spes kezdetű lelkipásztori konstitúció az Egyházzól a mai világban*, 1965. 12. pont „Az Isten képmására teremtetett ember”.

³⁶ Ulrike MALMENDIER: Roman Shares. In: William N. GOETZMANN – K. Geert ROUWENHORST: *The Origins of Value. The Financial Innovations That Created Modern Capital Markets*. Oxford, Oxford University Press, 2005. 31–42.

³⁷ GALABOFF i. m. 10.: „um einen gemeinsamen Zweck mit gemeinsamen Mitteln zu fördern und zu erreichen“

³⁸ *The Code of Justinian*, Book IV, Title 37.: „Concerning the action of partnership” para. 5. „We decree that a partnership shall last as long as the consent of the parties to its continuance exists.”

³⁹ A források szerint a legtöbb *societas*ban a tagok száma 10 alattira tehető.

⁴⁰ MALMENDIER i. m. 31–42.

nyekhez alkalmazkodó együttműködést és az egymás iránti tartós bizalom kiépítését érdemben biztosítani tudta.

A tartós bizalmon alapuló kapcsolatrendszer és a közös cél elérése érdekében kifejtett összehangolt tevékenység azonban megalapozást igényelt: olyan szemléletmódot, mely a tagokban nem csupán tárgyiasított hasznot előmozdító „eszközt”, hanem fenntartható értéket, fundamentális bázist és kiindulópontot lát. Mely felismeri, hogy e fenntartható érték nem a materiális felhalmozás minél szélesebb körű kiterjesztésében keresendő, hanem abban az élő tényezőben vet gyökeret, melynek megtestesítője maga az ember.

E fundamentális különbségtétel alapja abban a látszólag elhanyagolhatónak tűnő jellegvonásban keresendő, mely a *societas* szabályozásának háttérében húzódott meg. A római jogi *societas* ugyanis (ellentétben a mai gazdasági társaságokkal) nem a szó legszűkebb értelmében vett „üzleti életből” származott:⁴¹ gyökerei sokkal mélyebbre nyúltak vissza: a *consortium* mint öröklési jogi jogintézmény továbbéléseként, annak mintegy „folytatásaként” élt tovább. Bár lényeges különbségként mutatkozott meg, hogy míg az öröklési jogi eredetű *consortium* csupán testvérörökösök között állhatott fenn, addig a kötelmi jogi *societas* már idegenek között is, a két jogintézmény szabályozása mögött mégis ugyanazon alapgondolat húzódott: nem a kizárólagos kereskedelmi igények,⁴² hanem a polgári és családi kötelékek, illetve ezek értékadó erejéből fakadó megfontolások,⁴³ az emberi kapcsolatrendszer kiépítése, összehangolása és e kölcsönös együttműködés és a közösség révén való célorientált, a közös kockázatvállalást előtérbe helyező gazdasági működés megalapozása.

E szerepvállalás mögött azonban ott egy tudatos döntés. Az a fundamentális érték-választás, mely felismeri, hogy a gazdasági tevékenység eredményessége, s az ennek révén létrejövő intézményrendszer fenntarthatósága mögött mindig ott áll az az élő emberi tényező, melyből e fejlődési folyamat eredendően és elsődlegesen származtatható – de nem az individuumok pusztja összességéeként, hanem a közösség egészének viszonylatában. S mint ahogy egy ház összértéke sem írható le egyetlen alkotóelem vonatkozásában, úgy a gazdasági és társadalmi fejlettséget sem lehet egyedül az egyénre és az individuális előremenetel kizárólagosságára visszavezetni. E viszonyrendszer hosszú távú fenntarthatóságát ugyanis sosem az egyéni hozzájárulás kiemelkedősége és másokétól való elkülönültsége adja, hanem az egyéni szerepvállalások összehatása: az az értékteremtő jelleg, mely a közösség egészének vonatkozásában tükröződik vissza.

⁴¹ SCHADL i. m. 243–269.

⁴² FÖLDI András: *Kereskedelmi jogintézmények a római jogban*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1997. 4. „Nincs kifejezetten a kereskedőkre vagy a kereskedelemre irányadó szabály, hiszen a rétegspecifikus szabályok hatálya alá tartozó jogviszonyok nem mindig voltak kimondottan kereskedelmi viszonyok, hanem sokkal inkább általános magánjogi viszonyok.”

⁴³ RANDAZZO i. m. 119–129.

